LASLO BLAŠKOVIĆ

Az újvidéki Vám utca

(Részlet)

A Zsidó utca
– Vírusos számítógépen a kép –

Amikor Krstić meg én elkezdtünk a művészeti iskolába járni, az még a Zsidó utcára nézett. Az utcánktól az iskoláig andalogva is fél óra alatt oda lehetett érni. Ha szép idő volt, kerékpárral mentem. Ügyesen vittem a vállamra akasztva a nagy rajzlaptokot. Ez a tok műbőrből készült és volt rajta egy hatalmas cipzár, ez meglehetősen exkluzív megjelenést kölcsönzött nekem a mi kis világunkban. A tokot a nagybátyám készítette. Miközben egy görbe késsel úgy távolította el a felesleges bőrt, mintha egy kis zsidó hímtagot metélne körül, mindig ugyanazokat a vicceket mesélte.
Kosta, akárcsak a többi tanuló, a rajzlapokat kartonmappában vitte, amit különböző színű szalagokkal erősen összekötözött a két oldalán. A blokkja egy nagy herbáriumhoz hasonlított, úgyhogy ha a csomó véletlenül kioldódott rajta, akkor inkább lehetett arra számítani, hogy préselt virágtörmelék potyog ki belőle, mintsem, hogy egy kézjegy nélküli Homérosz-szénrajz bukkanna elő.
Hozzászoktam a korán keléshez, elsőként érkeztem az iskolába, és egy ideig az ablak előtt ücsörögtem az üres zsinagóga zárt ajtaját bámulva. Miután a szépséges Zsidó utcán sétálva elhaladtam mellette, a következő sarkon a Vase Pelagić utcához érkeztem. Valamikor régen, mielőtt még a város terjeszkedésnek indult, ez volt a Vám utca. A vámövezetet azóta (a Vám utcával együtt) áthelyezték Újvidék bejáratához, amely egy

láthatatlan fallal, az ezen a helyen a Dunába ömlő csatornával van elkerítve.
Az iskolát, mint már említettem, Bogdan Šuputról nevezték el, aki rokona, Vujo Opsenica Vám utcai házának ablakából festette meg (ahogy azt mondani szokták) a napfényben fürdő zsinagógát. Évekkel később, amikor elhatároztam, hogy könyvet írok Šuputról, szerettem volna ugyanabban a látványban részesülni, mint ő, amikor rápillantott a szentélyre, de rá kellett jönnöm, hogy a ház már nincs magántulajdonban. Amikor felmentem az első emeletre, és szélesre tártam a zsinagógára néző ablakot, egy fiatal nő, az akkoriban ott székelő hivatal egyik alkalmazottja csodálkozva nézett rám, és megrázkódott a friss levegőtől, amely úgy áradt be, mint a sarki fény.

Függő eset

Bogdan Šuputnak szenteltem tehát a *Csendélet órával* című regényt. Ez a könyv magában foglalta szinte az egész 20. századot (ha a kezdetét 1914-re tesszük, ahogyan azt néhány történész állítja, amikor az első világháború kezdődött, és amikor kedves hősünk megszületett), az 1990-es évekkel bezárólag, amikor írni kezdtem. Ahogy mindig, megpróbáltam a hangokat költői képekké alakítani.
Persze erről akkor még nem is álmodtam, miközben a tanteremben az elhagyott zsinagógát bámultam. A hívők csekély létszáma miatt ott többé nem tartottak zsidó szertartást. A zsinagógát csak azért nyitották ki, hogy néha koncertet rendezhessenek a falai között, az isteni akusztikája miatt.
Elsődleges funkcióját elveszítette, mint ahogyan sok egyéb dolog is.
Az iskola közvetlen közelében például ott szorong a Vasút utca, mindkét oldaláról be van szorítva, akár a nyelvtanban a függő eset, és többé már egyáltalán nem vezet az állomáshoz, mint valamikor. A vonatok egy teljesen másik városrész pereme mentén haladnak, a síneket itt fel is szedték, a Vasút utca a súgárútba torkollik. Tehát csak a neve maradt meg.
Ugyanúgy, ahogyan az argonauták a hosszú küldetéseik során lecseréltek minden fadarabkát, a hajótőkét, a hajójuk minden porcikáját, szin-

te egy teljesen új űrhajót létrehozva, csupán a nevét meghagyva. Mint ahogyan a régi vasútállomás sem létezik, a művészeti iskola sincs már a zsinagóga mellett, hanem valahová messzire, a város másik végébe helyezték át, ugyanúgy a mozdonyok állomáshelyét és az új Vám utcát is oda tették, ahol állítólag négylevelű lóhere nő, és ahol a szóbeszéd szerint fogolymadarak potyogtak az égből.

Piros torok

Az iskola csakhamar zajjal telik meg, eljövök az ablaktól, és kinyitom a bőrtokomat. Abban az időben még csak nem is álmodom arról, hogy írni fogok valamit egy ember tragédiájáról, aki Bogdan Šuput nevét viseli. (Lásd a 3-as mellékletet, képek Bogdan Šuput életéről.) A titkos olvasmányaim hatására papírra vetek néhány sötét hangulatú verset, melyek megrémítik az apámat, és elrettentik Jovanović doktornőt, aki szerint ha így folytatom, tévútra kerülök, és a börtönben vagy a bolondokházában végzem.
Senki sem tudja (még a látnok Aleksandar Tišma sem), hogy egy napon összerakok majd egy történetet Bogdan Šuputról, a balsorsú festőről és a szóban forgó doktornőről, a szüleim közeli barátjáról, aki időről időre megnézi és köhögésre kényszeríti a piros torkomat, jól megtapogatja apám heréit, megvizsgálva, nem kapott-e sérvet a vastag szemüveg viselésétől.

Ódivat

Bogdan Šuput egy elfeledett újvidéki ikon.
Az első világháború kezdetén született és a második világháborúban esett el, lírai expresszionizmusával azt a sötét időszakot idézte meg, amelyben mindannyian éltünk. Ám munkásságát, amely bizonyos szegmenseiben magán viseli a van Gogh-i társadalmi motívumokat, sokáig enyhe ideológiai célzattal értelmezték, úgyhogy ez a dolog engem taszított kissé. Egészen addig, amíg meg nem értettem, hogy az életciklusa, amely érinti Újvidéket, Szarajevót, Sziszeket, Párizst, Obelsdorfot, Karlócát, pontosabban az ezekről a városokról készült festmények, a sötét,

csillogó vásznak, a szellemek – mindez része annak a miliőnek, amely engem is foglalkoztat irodalmilag.
A helyre van mindig szükségem, kell egy konkrét elképzelés, hogy hol történnek a dolgok, és amikor belekapaszkodom egy ilyen valóságos részletbe, az egész történet elmondódik magától. Valójában ezek miatt az álomszerű díszletek miatt hoztam létre Šuput minden lakhelyéről egy-egy képet. Amikor a képek valamilyen logikus sorrendbe rendeződnek, akkor létrejön egy kiállításkatalógus, vagy összeáll egy könyv tartalomjegyzéke, a történet újabb részlete.
De ha nem lett volna egy bizonyos Šuput-vászon, amely elégett egy szerelmi bánat miatti szándékos gyújtogatás során, egy ismerősöm, dr. Miroslava Curica Jovanović házában, aki Šuput valamikori modellje volt, talán az első mondat sem született volna meg soha.
Megcsillan-e még valahol ez a kép, ha van története, tűnődtem el – és a dolgok elkezdtek maguktól összeállni.
Mindenem megvolt: a fotók, Curica arca Šuput akvarelljein, az ő valódi jelenléte. Csak át kellett engednem magam a költői képeknek.
Azt is mondhatnánk, hogy itt egy toposzról van szó, amely toponímiává alakul. Buenos Aires, Szentpétervár, Dublin, ezek mind közhelyszámba menő irodalmi helyszínek, nem városok, inkább motívumok, mint amilyen a háborús Újvidék Aleksandar Tišma regényében vagy Kiš *Homokórájában*. Párizsban Šuput is lefestette a Notre Dame-ot, mint minden névtelen vagy neves festő, illetve festőcske, aki éppen arra járt. Ez a téma olyannyira elkoptatott, mint a festők svájcisapkája.
Nos, mélyebb dologról van szó, ami nagyobb kihívást jelent. Tehát itt nincs aláírás, mint Duchamp *Biciklikerek*énél: meg kell birkózni valami számtalanszor látottal, valami nem eredetivel. Minden költő körülírta mondjuk a hajnalt, Homérosznál például rózsaujjúként jelenik meg, és nagy a kísértés olyan vállalkozásra adni a fejünket, amihez látszólag kitaposott út vezet, és ami mindenki számra érthető, végül ellátni a kézjegyünkkel, ahogyan Šuput mondja, teljes névvel, vezetéknévvel.
Végül is többek között Tišma és Kiš is az én ódivatú regényeim hősei.
Amikor azt mondom, *ódivatú*, akkor arról az íróról szeretnék szólni, aki még hisz a csodákban. Talán az igazság is nem megszokott dolog lett?

Ezek a hétköznapi történetek valójában mind pici, mindennapi tragédiák.
Úgy gondolom, megszabadultam a *régimódiság*tól és a múlt iránti sóvárgástól. Egyedül azt sajnálom, hogy mindig minden olyen véresnek bizonyul. Egyébként minden csak névváltoztatás kérdése. Tehát egy név meghal. A végén sem én nem tartoztam hozzá, sem ő hozzám. Tudjuk már. Az ember kilép a házból és soha többé nem tér vissza. Ha ezerszer elismételjük, hogy *lasloblaškovićkostakrstićbogdanšuput*, mindezen nevek így egy rakásban mintha elvesztenék a jelentésüket. Ha egyáltalán volt nekik valaha.
Az igazat és csakis az igazat próbálom mondani. Hogy tragédiát csináljak az anekdotából. Hogy befogadjam mindazt, ami elém kerül. A fikció kisgyerekeknek való. Én komoly ember vagyok.
Egyszer megpróbáltam szellemes lenni: egy nyugalmazott rendőrtől (akinek az alkarjára rá volt tetoválva a vércsoportja), aki egyébként egy Jeszenyin-epigon amatőr költő volt, megkérdeztem, mi a címe a bányászok életéről szóló ötszáz oldalas Borges-regénynek (mintha itt lenne a nyelvem hegyén, de mégsem jutna eszembe)… És ez a rendőr emlékezett rá.
Hát ennyit számít némi műveltség és élettapasztalat.

Operett

Šuput fiatal festőként, Curica bátyjának fogadott testvéreként, üres zsebbel és hassal érkezett Jovanović szőlőskertjébe, és ezen a mesebeli helyen, az örök folyó mellett festette meg a majdani doktornő portréját. Később számos festményt ajándékozott a csehovias orvosi családnak. A barátja, Curica bátyja, Mile (a lánynak Curica, azaz kislány a becenève, ami teljesen összeférhetetlen az érett férfiakéra emlékeztető arcával) maga is orvos, sebész, egy őrült áldozataként végzi, aki lövöldözni kezdett Titograd utcáin, a városban, amely rejtegeti identitását.
Miután minden hozzátartozója meghalt, Curica a színházban szilveszterezett, egy alkalmi denevéres operettet nézett meg lábát az ajtófélfára akasztva, utána pedig fellelkesülve, de bizonytalan benyomásokkal jött

el hozzánk. Rajtunk már eluralkodott az álom, de mindannyian kiugrottunk az ágyból, miközben a szilveszteri zene még recsegett a fekete-fehér televízióból. Nekünk, gyerekeknek is hozott ajándékot, mézet, fügét, és Branko Radičević alkalmi verseit szavalta. *Édesen hívtam*…

Érzem, hogy ez a megfelelő pillanat. Kérdőn felvonom a szemöldököm, és tágra nyitom a szemem. Persze, bólint apám. Elmegyek a szobámba, és Curicának, aki saját bevallása szerint ki nem állja a gyerekeket, pontosabban a nyavalygást, amit a szülők élveznek, és kérlelik a kis drágáikat, hogy szavaljanak vagy énekeljenek (olyannyira, hogy amikor ő betoppan hozzánk, abban a pillanatban összeszedjük a padlóról a játékainkat, és eltűnünk szem elől, egy csomó gumielefántot és krokodilt hurcolva a másik szobába távozunk, ahonnan nem tehetjük ki a lábunkat a legeslegvégső pillanatig, amiért végül fukar dicséretet kapunk), tehát mint mondtam, ebben a különleges pillanatban átmegyek a szomszédos szobába, és áhítatosan idehozok neki egy gyermeklapot, amelyben megjelent a méhecskékről szóló versikém.

A hangulat más volt ekkor, mint amikor fiatalos arcátlansággal ugyanennek a személynek az orra alá nyomtam a káromkodással tarkított verseimet leközlő *Letopis*t, lerombolva Curicának a háborús idők előtti illúzióit (amikor kihallgatta a bátyja és annak festő barátja közötti, művészetről szóló beszélgetéseket), miszerint az említett folyóiratban kizárólag úriemberek publikálnak, és nem pedig egy kocsis szókincsével operáló, lepcses szájú kölyök.

Ebben a magasztos, fennkölt pillanatban a doktornő bólogatva olvassa azt a négy versszakot, amely alatt ott áll a nevem, az iskola neve, az osztály és a város, ahol engem majdan megcsíp egy dühös, vad méh, valamint Dobrica Erić gyermekversírónak és a *Kalemari nežnosti i lepote* rovat szerkesztőjének a megjegyzése, miszerint én biztos jó fiú vagyok, helyénvaló, hogy kitartok a természet és a nyájas falu iránti elköteleződésem mellett, hogy még a méhek is meg fognak szeretni ezért a versemért, mint értékes földművest, akinek az ünneplő ingjén az éppen levágott tyúk lemoshatatlan vércseppje díszeleg (és aki, mikor felnő, a katonaságban szolgál majd és *női mell formájú butykossal alszik*, hacsak nem történik valami váratlan, előre nem látható dolog).

Dobrica még azt is üzente, hogy Újvidéken van egy felnőtt férfi, aki a névrokonom (a szerkesztő ravaszul elhatárolódott attól az eshetőségtől, hogy valaki misztifikálja a dolgokat, vagy csupán gúnyolódik valakivel közülünk), a nagy László, akire fel kell néznem, és ezt én meg is teszem nagyjából Tito haláláig (aminek semmi köze az ezt követő eseményekhez), amikor is kitudódik, hogy átadtam magam a menetrend szerinti őrültségnek, a kamaszkori lázadásnak, illetve az ártatlanságom idő előtti elvesztésének. Történetesen ekkor fedezte fel apám, akinek ugyanaz a neve, mint nekem, az egyik undorító versemet.

Miután Curica doktornő elolvasta rövid, *tanulságos* ódámat a rovarról, amely a hangyához hasonlóan – ezt már akkor is megértettem – nem más, mint a szorgos munka közismert szimbóluma, kezét az asszonyos mellei köré fonta, sóhajtott egy nagyot, és megsimogatta a frissen nyírt fejemet, amitől ijedtemben a bal herém visszahúzódott a hasüregembe. A nő annyira elérzékenyült azon a magányos, szilveszteri éjszakán, hogy most így visszagondolva úgy tűnik, nyugodtan elé tehettem volna a nagy fotóalbumot a tengerparti fényképekkel, amelyeken félmeztelenül ácsorgunk leeresztett, úszásra alkalmatlan úszógumiban.

Természetesen senki sem gondol semmi ilyesmire, mindannyian a doktornő tekintélyének hatása alatt állunk. Csak apám van még talpon, nem hajlandó abbahagyni a részegeskedést, annak ellenére, hogy a doktornő azzal fenyegeti, hogy ha továbbra is ilyen zűrzavaros életvitelt folytat, szívelégtelenség következtében egyszer csak összeesik az íróasztalnál vagy a katedránál. Apu veszi a bátorságot, és feszólítja Curicát, aki úgy véli, hogy Freud egy túlbecsült sarlatán, hogy hipnotizálja őt, mivel a doktornő olyan tanult és bölcs, aminek eredményeképpen a nő ellöki maga elől a tányért, és mérgesen elhagyja az ebédlőnket. Ekkor megragadom az alkalmat, hogy magam is visszautasítsam a számomra ajánlott egészséges ételt, és szembeszegüljek az utasításokkal, oly módon, hogy ráhányok az ünnepi asztalra, a fehér asztalterítőre és a félig teli tányérokra. Ekkor még az én megdöbbent apám is eltántorodott attól, hogy megüsse a maszatos számat.

De nem, a pillanat ünnepélyes. Ott állok pizsamában és más papucsában (*made in Pavle Blašković*), és ismét a *Méhek*et szavalom, miközben

apám büszkén enyhén bordán bök, arra késztetve, hogy felszisszenjek. A nő tehát simogatja a fejem, megdicsér a megjelent versemért, én meg a falig hátrálok, mint a szultán Kraljević Marko elől, viccelődött Curica csalódottan. A simogatást csukott szemmel viselem el.

Járművezető-oktató

Az idős férjén, a szarajevói lengyel menekült anatómiaprofesszoron kívül, aki egy másik elátkozott költő névrokona, Curicának nem tudunk más kalandjáról. (Ha nem számítjuk a portréfestője iránt táplált nyilvánvaló rokonszenvét.) Meglepődtünk, amikor az ajtónk előtt megjelent kézenfogva egy montenegrói járművezető-oktatóval, akit én a *Csendélet órával* című regényemben Blašković Pál néven szerepeltetek. A montenegrói anyámnak, aki akkoriban éppen a vezetői vizsgára készült, egy lehetséges közlekedési helyzetet magyarázva, egy képzeletbeli viadukt lehető legalacsonyabb magasságáról beszélve állandóan a magasló szót ismétli a magasabb helyett, Curica pedig elvakultan és szerelmesen néz rá. Anyám reszket a félelemtől, hogy faragatlanul ki fogom javítani.
Dr. Jovanović a férfi hatására egy rövid időre őrmesterből igazi kislánnyá, készséges rabszolgává alakul át, ahogy apám a háta mögött gúnyolja. A kalandor csakhamar betelik vele, elhagyja Curicát, visszamegy a feleségéhez és a gyerekeihez, a doktornő pedig csalódottságában magára gyújtja a családi házat, ahonnan megperzselődve, megégve, eszméletlen állapotban mentik ki karlócai szomszédjai.
A tűzben, egyebek mellett Šuput néhány festménye is megsemmisül, amelyeket Curica állítólag megsirat, amíg a Čarnojević pátriárka utcai házunkban lábadozik, mert a kórházi közeg felemésztené. A doktornő maga állítja fel saját diagnózisát: szerelmi őrültség.
Thomas Mann *A Doktor Faustus keletkezése*ben felfedi, hogy Adrian Leverkühn zenéje kapcsán egyeztetett Adornóval és Schönberggel. Nekem meg egy taxisofőr, miközben Karlócára vitt, megmutatta a házát, ami éppen Curica Jovanović háza és a városi múzeum mellett volt (Curica a taxizás idején már rég halott), és mivel én megemlítettem neki, hogy ismertem a doktornőt, és néha jártunk is itt a szüleimmel és a nő-

véremmel, vendégeskedtünk a családi védőszentjük ünnepén, a taxis lelkesen elmesélte, hogy valójában ő húzta ki Curicát a lángok közül, és néhány festményt is megmentett, de fogalma sincs róla, hogy azok most hol vannak.
Szerettem volna neki megvallani, hogy írtam egy regényt az eltűnt festmények kereséséről, de elhallgattam, és összehúztam magam, mint egy sün, aztán eszembe jutott Goethe verse:
Képes vagyok beszélgetni
A bölccsel és a zsarnokkal is.

SZAKÁCS Patrícia fordítása